

YÜKSEL MACİT, İSLAM HUKUKUNA GİRİŞ (İSTANBUL: FİDAN BASIM YAYIN, 2019)

YÜKSEL MACİT, INTRODUCTION TO ISLAMIC LAW (İSTANBUL: FİDAN BASIM YAYIN, 2019)

Dr. Öğr. Üyesi Seyyit Ali ALBAYRAK

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri

saalbayrak@agri.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7387-1067

Atf Gösterme: ALBAYRAK, Seyyit Ali, "İslam Hukukuna Giriş, Fidan Basım Yayın", Ağrı İslami İlimler Dergisi (AGİİD), Haziran 2024 (14), s. 85-100

Geliş Tarihi:

18 Mayıs 2024

Kabul Tarihi:

08 Haziran 2024

©2024 AGİİD

Tüm Hakları Saklıdır.

Özet: Bilimlerin giriş kitapları genelde ilgili oldukları alanın temel konularını özet biçimde ele alan kitaplar olarak bilinmektedir. İslam hukuku alanında yazılan İslam Hukukuna Giriş adı altındaki kitapların çoğunlukla bu şekilde olduğu görülmektedir. Bu tür giriş kitaplarının yazılması genel bir yöntem olarak kabul edilmiş görülse de işin felsefi yönünü ele almayı amaçlayan giriş kitapları vardır. Bu çalışma ise yukarıda sözü edilen her iki yöntemi ihtiva eden, alanla ilgili temel konuları ve alanın felsefi temellerini birlikte vermeyi hedefleyen Yüksel Macit'in kaleme aldığı İslam Hukukuna Giriş kitabını tanıtmayı ve tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Zira Yüksel Macit'in İslam Hukukuna Giriş kitabı, ülkemizde ders kitabı olarak da okutulan İslam Hukukuna Giriş adı altındaki kitaplardan farklı bir içeriğe sahip olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Bu tanıtım makalesi, kendi alanında yazılmış diğer giriş kitaplarından farklı olan İslam Hukukuna Giriş adlı çalışmanın daha fazla ön plana çıkarılmasının önemine binaen kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkah, İslam Hukuku, İslam Hukukuna Giriş, Yüksel Macit.

Abstract: Introductory books of sciences are generally known as books that summarize the basic topics of the field they are related to. It is seen that the books written in the field of Islamic law under the title of Introduction to Islamic Law are mostly in this way. Although the writing of such introductory books seems to be accepted as a general method, there are introductory books that aim to deal with the philosophical aspect of the subject. This study aims to introduce and analyze the book Introduction to Islamic Law written by Yüksel Macit, which contains both of the above-mentioned methods and aims to present the basic topics and philosophical foundations of the field together. Yüksel Macit's Introduction to Islamic Law draws attention because it has a different content from the books under the title Introduction to Islamic Law, which are also taught as textbooks in our country. This book review article has been written in order to emphasize the importance of highlighting Introduction to Islamic Law, which is different from other introductory books written in its field.

Keywords: Fiqh, Islamic Law, Introduction to Islamic Law, Yüksel Macit.

GİRİŞ

Yazar Hakkında

Tanıtımını yapacağımız eserin yazarı Yüksel Macit, 1963 yılında Erzurum'un Oltu ilçesinde doğdu. 1985 yılında Erciyes Üniversitesi ilahiyat fakültesini bitirdi. Halen İnönü Üniversitesi ilahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim dalında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Yazarın yayımlanmış birçok telif ve çeviri kitapları ve makaleleri bulunmaktadır.

Kitabın Ana Hatları

Yüksel Macit'in, İslam Hukukuna Giriş adlı kitabı, giriş ve üç ana bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında İslam hukukunun hukuk tarihindeki yerini diğer hukuklarla mukayeseli bir şekilde detaylarıyla ele alan yazar, burada İslam hukukunun tabiatını derinliğine ortaya koymaya çalışmıştır (s. 19-21). Yazar birinci bölümde İslam hukukunun tanım ve kısımlarını verdikten sonra ikinci bölümde İslam hukukunun teşekkül dönemini detaylı bir şekilde ele almıştır. Kitabın üçüncü ve son bölümünde ise yazar, İslam hukukunun bilgi kaynaklarını yani delilleri ele almış içtihadın öneminden bahsetmiştir.

Tanıtım Yöntemimize Dair

Kitabı tanıtırken bölümler ve alt başlıklarda diğerlerinden farklı olan, ilgi ve dikkat çeken yönleri öne çıkararak aktarma şeklinde bir yöntemi esas aldık. Her konuyla ilgili sayfa aralığını da o konuyla ilgili başlık, cümle yahut paragrafin sonunda parantez içerisinde verdik. Buna göre eseri bölümler halinde tahlil edip tanıtmaya çalışacağız.

1. Giriş Bölümü (s. 19-32)

Yazar, giriş kısmında "İslam Hukukunun Hukuk Tarihindeki Yeri" alt başlığında İslam hukukunu ve diğer hukuk sistemlerini kısmen mukayese etmektedir. Bu mukayeseyi yaparken Hammurabi kanunlarından, Tevrat'tan ve Roma hukukundan çeşitli örnekler vermiştir. Yazar bu örneklerden hareketle İslam hukukunun durduğu yeri tespit etmeye çalışmıştır. Bu kısımda özellikle Hz. Peygamber'in bir peygamber olarak mevcut şartlar gereği Arap örfi hukukundan birçok hüküm ve kavramı aldığını iddia etmiştir. Yazar bu iddialarını özellikle tarihçi ve ensâb alimi İbn Habib'in *el-Muhabber* adlı kitabına dayandığını söylemektedir. Yazarın, Arap örfünün İslam hukukuna yansımaya örnek olarak darü'l-harp ve darü'l-İslam kavramlarını verdiği görülmektedir (s. 20-22).

Hukuklar arasındaki benzerlik ve farklılıklara da dikkat çeken yazar, bu benzerlik ve farklılıklarda toplumsal şartların yanı sıra coğrafi yapının ve iklimin de etkisi olduğundan söz eder (s. 23). İklim ve coğrafyanın düşünce ve ahlak üzerinde etkisine yönelik yorumlara yer verdikten sonra düşünce ve ahlakın hukukla ilişkisi olduğuna da değinmektedir. Ayrıca hukuklar, kültür ve medeniyetler gibi birbirini etkiler diyen yazar "*İslam Hukuku da örfi olarak diğer yakın çevre hukuklarından etkilenmiş ve daha sonra imparatorluk hukuku olunca diğer hukukları etkilemiştir*" demektedir (s. 24-25). Macit, diğer hukuklardan bir kısım hükümlerin örfi ve kültürel olarak yahut da bizde de olsun, biz de onların aynısını yapalım gibi düşüncelerle İslam hukukuna bu hükümlerin geçmiş olabileceği değerlendirmesini yapmaktadır. Bu

durumun olağan olduğunu belirten yazar, örnek olarak aşure orucunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in Medine'deki Yahudilerden aşure orucunu görüp tuttuğuna dair rivayetlere dikkat çekmektedir. Tüm bunların yanı sıra yazar, İslam hukukunun Yahudi hukukundan ayrı müstakil bir hukuk sistemi olduğunu belirtmeyi de ihmal etmemektedir (s. 25).

“İslam Hukukunun Tabiatı” adlı ikinci alt başlıkta ise yazar, İslam hukukunun tabiatının bazı hukuklara nazaran farklılık gösterdiğini, İslam hukukunun temelde dine dayandığını belirtmektedir. Temel kaynağı olan Kur'an'ın bir din kitabı olduğunu, Kur'an'daki hükümlerin Allah'ın iradesi olduğunu ve Allah'ın bu iradesini Kur'an'la bildirdiğini, fakihlerin ise söz konusu bu iradeyi anlamaya çalıştığını ve buna da fıkıh dendiğini belirtir. Fıkıhın kısmen tanımını yaptıktan sonra yazar, şeriatı ise Kur'an ve sünnetteki hükümler olarak tanımlar (s. 27).

İslam Hukuku için ilahi hukuk diyen müsteşrikler olduğuna dikkat çeken yazar, söz konusu müsteşriklerin İslam hukukunu Allah ile kulları arasındaki ilişkileri düzenleyen kurallar ve ahlâkî ödevler olarak nitelediklerini ve toplumsal ihtiyaçlardan ortaya çıkan modern hukuklar anlamında bir hukuk gibi görmediklerini belirtir. Bununla beraber bu müsteşriklerin İslam hukukunun aklî içtihatlarla geliştiğini söylediklerini ancak bunda da belirleyici ana unsur olarak Allah'ın iradesini gördüklerini ifade eder. Çünkü “fakih de bir anlamda spekülâtif değerlendirmeler yaparken Allah'ın iradesini gözetir” şeklinde bir değerlendirme yaptıklarını aktarır (s. 27).

Bu yaklaşımın kısmen doğru olduğunu belirten yazar, fıkıh usulcülerinin murad-ı ilahiyi aradıklarını ve bu terkihi çok kez kullandıklarını; hâlihazırda birçok İslam hukukçusunun bir konuyu tartışırken öyle hükmedersek günah mı olur diye düşündüklerini söylemektedir. Bununla birlikte Kur'an ve sünnette yer alan hukukî hükümlerin toplumsal olaylardan ve insanî düşüncelerden tamamen kopuk olmadığını, bilakis bu iradelerin yer yer hükmü belirleyici konumda olduğunu belirtmektedir. Yazar, kiblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesi hadisesinde yatan düşüncüyü, buna örnek olarak göstermektedir. Yine Kur'an'daki bazı hükümlerin sahabenin teklifleri ve uygulamaları olduğunu Hz. Ömer'in görüşlerine uygun inen ve Hz. Ömer'in görüşlerini onaylayan ayetler olduğunu ve bu duruma da muvafakat-ı Ömer dendiğini özellikle belirtmektedir. Buna ilave olarak “Hz. Peygamber'in kendi içtihatları ve diğer sahabenin bazı görüşleri de İslam hukukuna geçmiştir” demektedir. İslamî kabul edilen birçok hükmün Arap örfünden geçtiğini belirten yazar, bu durumun İslam hukukunun tabiatına da etki ettiğini söylemektedir. İslam hukukunun ilahî/dinî ve beşerî/aklî olmak üzere ikili tabiatına

dikkat çekmektedir. İlk zamanlar dinî yönün ağır bastığı söylenebilse de Hz. Peygamber'den sonra zamanla aklî içtihadî hükümlerin çoğaldığına dikkat çekilmektedir (s. 27-30).

Yazar, sırf Allah hakkı olan ibadetlerin hukuktan ayrılıp din içinde görülmesi sonucunda, İslam hukukunun modern hukuklar gibi toplumsal maslahatlara göre değişen ve gelişen tek bir aklî hukuk üzerine oturmasının da mümkün olacağını söylemektedir. Bu değerlendirmeyi yapan yazar fıkıh usulü kitaplarındaki “*teşrîden maksat insanların maslahatını gerçekleştirmektir*” şeklindeki kaideye işaret etmektedir. Bu anlamda Kur'an ve Hz. Peygamber'in yasamada bir örneklik teşkil ettiğini söylemektedir (s. 31).

Giriş kısmının son alt başlığı olan “Makasidu’ş-Şeria” başlığı altında ise yazar, İslam hukukunun korumayı amaçladığı maksatlara değinmektedir. Bunu da Zaruriyât, Hacıyât ve Tahsiniyât başlıkları altında ele almaktadır (s. 31-32).

2. Birinci Bölümü (s. 35-56)

“İslam Hukukunun Tanımı ve Kısımları” ana başlığı ile başlayan birinci bölümde yazar, ilk olarak fûru fikhın tanımını yapmakta fûru fikhın kısımlarını klasik ve modern taksim şeklinde ele almaktadır (s. 35-37).

Yazar, fikhın Ebu Hanife, Ebu'l Huseyin el-Basrî ve Cürcanî'ye göre tanımlarını aktardıktan sonra fikhı, “*fakih'in şer'i kaynaklardan anladığı ve onlarda yoksa içtihadı ile verdiği hükümlerdir*” şeklinde tanımlamaktadır (s. 35-36). Fûru fikhın kısımlarını aktaran yazar klasik bir fûru fikh kitabında yer alan konuları meşhur Hanefî âlimi el-Mevsilî'nin *el-İhtiyâr li Ta'alili'l-Muhtar* adlı kitabını esas alarak ortaya koymaktadır (s. 37-39).

Yazar, bazı temel fûru fikh eserlerini dört mezhebe göre aktarmıştır (s. 40-41). Fûru fikhla ilgili kısımdan sonra fikh usulünün tanımı ve gelişimine yer veren yazar, fikh usulünü “*fikhî hükümlerin kaynaklarından ve hüküm çıkarma yöntemlerinden bahseden ilim*” şeklinde tanımlamıştır. Bu başlık altında özellikle kaynak ve kuralların hepsini belirleyen bir kişi olmadığına, kitap ve sünnetin kaynak oluşu hariç diğerleri üzerindeki görüş birliğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca fikh usulünde mezheplerin ortak görüşleri olabileceği gibi farklı görüşleri olduğunu da vurgulamıştır. Burada yazar, birçok mezhebin ilk fikh usulü kitabını kendilerinin yazdığı iddiasını da gündeme getirmiştir. Bu anlamda genel bir kanaat olarak ilk fikh usulü eserinin İmam Şafî'nin *er-Risale*'si kabul edildiğini belirten yazar, İzmirli İsmail Hakkı'nın “*usulü fikhî vazedden ashab-ı Ebu Hanife'den İmam Ebu Yusuf Yakup el- Ensari'dir. Fakat ilk müdevven kitap ashab-ı Ebu Hanife'den İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî'nin kitaplarından istifade eden Muhammed b. İdris eş-Şafî'nin er-Risale'sidir*” dediğini aktarır (s.

41-42). Yazar bu tespiti katılarak, fıkıh usulü kural ve kaidelerini ilk vazeden İmam Şafîî değildir, o onları bir kitap halinde ilk tedvin edendir, demektedir. Ayrıca yazar, *Risale*'de kendisinden önce tespit edilen icmâ, istihsan gibi fıkıh usulü konularının tartışıldığını örneklerle açıklar. Yine *Risale*'de bütün fıkıh usulü konularının yer olmadığını da belirtir. *Risale*'den sonra yazılan fıkıh usulü eserlerinin muhteva açısından çok daha zengin olduğunu belirten yazar Cessas'ın *el-fusûl fi'l-usûl* adlı eserine değinmektedir. Yazar, *Risale* ve *Fusûl* arasında yeterince mevcut büyük usul kitabı olmadığını özellikle belirtir (s. 42).

Yazar bu kısımda özellikle birçok yönüyle modern hukuk felsefelerine katkıda bulunmuş olan “adalet konusu, yeni fıkıh usulü kitaplarında açıkça tartışılmalıdır” görüşünü öne çıkarmaktadır. O takdirde fıkıh usulü İslam hukuk felsefesi hüviyetine kavuşur demektedir. Yazar İslam hukuk felsefesinde Mu'tezilî alim Kadı Abdülcebbar'ın görüşlerinden yararlanılabileceğini söylemektedir. (s. 42-43).

Yazar daha sonra fıkıh usulü yazım metotlarına yer vererek ilk başta fukaha metodu ile fıkıh usulü yazımı ve bu metotla yazılan bazı eserlere değinmiştir. Burada yazar özellikle, diğer giriş kitaplarındaki tasniflerden farklı olarak İmam Şafîî'nin *Risale*'sinin fukaha metodu ile yazılan usul eserlerinin başına konabileceğini belirtmektedir. Zira yazar, *Risale* ile mütekellimîn metodu ile yazılan Kadı Abdülcebbar'ın *Şer'iyat*'ı veya Cüveynî'nin *Burhan*'ı karşılaştırıldığında aralarındaki farkın rahatlıkla ortaya çıkabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Taşköprizade'den aktardığına göre İmam Şafîî'nin kelimeleri ve kelimeleri sevmediğini, dolayısıyla onların metodu ile usul yazmayacağını ileri sürmektedir (s. 43-44). Yazar bu görüşünün arkasında durarak fukaha metodu ile yazılmış usul eserlerine verdiği örneklerin başında Şafîî'nin *Risale*'sini aktarmaktadır. Yazar *Risale*'nin ilk müdevven fıkıh usulü kitabı olması hasebiyle önemine dikkat çekmektedir (s. 44).

Macit, kronolojik olarak ele alıp incelediği fukaha metodu ile yazılmış usul eserlerinden ikinci sıraya ise Ebubekr er-Râzî el-Cessas'ın *el-fusûl fi'l-usûl* adlı eserini yerleştirmiştir. Daha sonra Debusî'nin *Takvimü'l-Edille*, Pezdevî'nin *Usulü'l-Pezdevî*, Serahsî'nin *Usulü's-Serahsî*, el-Bâcî Kadı Ebu'l Velid Süleyman b. Halef'in *el-İhkâmu'l-Fusûl fi Ahkâmi'l-Usûl* adlı eserine yer vermiştir. Son olarak Tûfi'nin *el-Bülbül fi Usûli'l-Fıkh* eserini zikretmiştir. Yazar bu kısımda yalnızca eser ismi vermekle yetinmeyip mezkûr eserlerin içeriğine dair detaylı bilgiler de vermektedir (s. 44-47).

Yüksel Macit'in kitabında ikinci bir tasnif olan mütekellimîn metodu ile fıkıh usulü yazımına ve bu metotla yazılan bazı eserlere de yer verildiği görülmektedir. Bu kısımda ise ilk olarak Kadı Abdülcebbar'ın *eş-Şer'iyat* adlı eseri yer almaktadır. Daha sonra Ebu'l-Huseyn

el-Basrî'nin *el-Mutemed fî Usûli'l-Fıkh* adlı eseri gelmektedir. Şerif el-Murtaza'nın *ez-Zerîa ila Usûli's-Şerîa* adlı eserine de yer veren yazar, Cüveynî'nin *el-Burhan fî Usûli'l-Fıkh* isimli eserini zikretmiştir. Son olarak ise Gazali'nin *el-Mustasfa* isimli usul eserine değinmiştir. Yazar bu kısımda yalnızca eserlerin isimlerini vermekle yetinmeyip eserler hakkında yeterli malumatlar da vermiştir (s. 48-53).

Üçüncü bir tasnif olan, iki metodu birleştiren eserlerin başında ise Fahrettin er- Râzî'nin *el-Mahsûl* isimli eserini zikretmektedir. Yazar, daha sonra Sadruşşeria'nın *et-Tavdih* ve Şâtıbî'nin *el-Muvafakat* isimli eserlerini ele alarak söz konusu eserler hakkında detaylı malumatlara yer vermiştir (s. 54-55). Bu bölümün son kısmında ise fıkıh usulüne dair yazılan Abdülvehhâb Hallaf'ın *İlmu Usûli'l-Fıkh*, Muhammed Ebu Zehra'nın *İslam Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usulü)*, Abdülkerim Zeydân'ın *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, Zekiyyüddin Şa'bân'ın *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, Fahrettin Atar'ın *Fıkıh Usulü* gibi çağdaş bazı eserlerin isimlerini zikretmiştir. Diğerlerinin aksine bu kısımda yazarın, eserler hakkında malumat vermek yerine yalnızca eserlerin isimlerini ve yazarlarını zikrettiği görülmektedir. (s. 55-56).

3. İkinci Bölümü (s. 59-163)

Macit, kitabının ikinci bölümünde İslam hukukunun tarihçesini ele almaktadır. Yazar bu kısımda İslam hukukunun dönemlerini diğer giriş kitaplarından farklı şekilde işlemiştir. İslam Hukukunun Tarihçesi, "İslam Hukukunun Teşekkülü" ve "Hükümlerin Ortaya Çıkış Şekli" başlıkları altında detaylandırılmıştır.

Esasında İslam hukukuna giriş kitaplarında Hz. Peygamber döneminde fıkıh diye adlandırılan içerikler, bu kitapta İslam hukukunun teşekkülü, hükümlerin ortaya çıkış süreci ve hükümlerin ortaya çıkış şekli başlıkları altında ele alınmıştır. İslam hukukunun gelişmesini ise yazar sahabe devri ile başlatmış daha sonra tabiin devri ve mezhepler devri olarak üç dönemde ele almıştır. Macit, "İslam Hukukunun Gerilemesi" başlığı altında ise İslam hukukunun gerilemesinin sebeplerine değinmiş, ardından İslam hukukunda içtihat lehinde meydana gelen birtakım yeniliklere dikkat çekmiştir. Yazar, İslam hukukunun teşekkülü kısmında hükümlerin ortaya çıkışını Mekke devri ve Medine devri olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Bu kısımda yazar Kur'an-ı Kerim'in 23 sene zarfında hükümlerinin aralıklarla ve çoğunlukla olay ve sebeplere göre indiğine dikkat çekmiştir. Özellikle Mekke devrinde fazla hukukî hükme rastlanmadığını, Mekke devrinin Medine devrinin altyapısını oluşturduğunu belirtmiştir. Tüm dinlerde böyle olduğunu, önce insanların inandırıldığını daha sonra inananların hükümlerle muhatap kılındığını vurgulamıştır (s. 59-60).

Macit, önce hüküm olarak ibadetlerden başladığını söyler. Aynı şekilde devlet olmadan kamuya yönelik pozitif hukuk olmayacağını, Hz. Peygamber'in İslam devletini Medine'de hicretin ikinci yılında kurduğunu, dolayısıyla vergi (zekât, haraç, cizye) ve cezaların Medine'de tespit edildiğini belirtir (s. 59). Yazar, Mekke ve Medine devrindeki fikhî hükümlerden örnekler verdikten sonra bunların bazısının Kur'an'da bazısının ise sünnette yer aldığını belirterek bu hükümlerin *Kur'an ve Hadis fikhî* olduğuna işaret eder. Bu durum ise, fikhın Hz. Muhammed devrinde başladığının bir göstergesi olduğuna işaret eder. Yazar bununla birlikte "fıkıh ilmi, disiplin olarak Emevîlerin son döneminde ortaya çıkmıştır" şeklindeki kanaatin daha doğru olacağını vurgular (s. 62-63).

Yazar, hükümlerin ortaya çıkış şeklini "Vahyin Getirdiği Orijinal Hükümler" başlığı altında şu şekilde değerlendirmiştir: "*İslam vahyi hukukî alanda orijinal olarak çoğunlukla düzeltme getirmiştir*". Buna yazarın, hacle ilgili düzeltmeleri/değişiklikleri örnek verdiğini görüyoruz. Yine İslam'ın, Arap örfi hukukunda olan bazı yanlışları düzelttiğini, İslam'ın Hz. Musa'nın şariatında olduğu gibi eski şariatlarda olan bazı hükümleri muhafaza ettiğini, bazısını kaldırdığını ve bazısını ise ta'dil ve tekmil ettiğini belirtir. Buna örnek olarak ise yazar, kısas cezasını verir. Tevrat'ta kısas ferdi oç alma şeklindedir, öldürmede diyet yoktur ama İslam'da kısas devlet eliyle uygulanır ve diyet kabul edilmiştir. Buna ilaveten, kısas ve diyetin Arap örfünde de var olduğunu fakat uygulama olarak adil olmadığını ve yetersiz kaldığını belirtir. Yazar, İslam vahyinin hâkim konumda olduğu için önceki şariatlardan ve Arap örfünden aldığı şeyleri dönüştürebildiğinden söz eder. Buna örnek olarak ise baş vergisi denen vergi türünün sadaka-i fitra dönüştürülmesini gösterir. Yazar, İslam vahyinin büyük ölçüde mevcut malzemeyi kullandığına dikkat çeker, çünkü İslam eski düzene müdahale etmiştir ve ona çeki düzen vermiştir, der. Bu anlamda İslam fikhî eski hukukları reforma etmiştir. Macit, vahye dayalı İslam fikhının bu açıdan da özgün olduğunu belirtmektedir (s. 63-64).

Hz. Peygamber'in içtihatlarını teorik olarak ele alan yazar, Hz. Peygamber'in içtihadının caiz olup olmadığı yönündeki tartışmalara da değinmiştir. Alimlerin çoğunluğunun Hz. Peygamber'in içtihadının caiz ve vâki olduğu yönündeki görüşünü aktaran Macit, bu noktada "Hz. Peygamber maslahatı celb ve mefsedeti def, ta'lil ve tahsis kabilinden şariatın maksatlarını ve umûmî hükümlerini gözeterek rey ile de içtihat etmiştir" demektedir. (s. 64-65).

Macit, Hz. Peygamber'in içtihatlarına verdiği örneklerden yola çıkarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *Tüm bunlardan anlaşılıyor ki Hz. Peygamber'in sünneti de vahiy kaynaklıdır diyerek peygamberden ve sahabeden daha dindar olmaya çalışmaya gerek yoktur. Peygamber'in hataları vahiy ile düzeltildiğinden Peygamber'in içtihatları vahyin*

kontrolündedir demek daha doğrudur (s. 66). Yazar tüm bunlardan hareketle Kur'an'da yer almayan ve Hz. Peygamber'in, *bu bana bir şekilde vahiy ile bildirildi* demediği bütün hükümler onun içtihadı ile tespit edilmiştir demektir (s. 66).

Eski bazı ibadetlerin kabulü ta'dili ve ekler başlığı altında yazar, Kur'an'da ilahî din sahibi eski ümmetlere de namaz oruç ve zekâtın farz olduğuna dair ayetleri zikrederek konuya başlamaktadır. Yazar, bu başlık altında ibadetlerin Hz. Peygamber'e gelen vahiyle mi yoksa Hz. Peygamber'in kendi içtihadıyla mı tespit edildiği noktasındaki tartışmalara değinir (s. 73) ve önceki şeriatlarda olan ve İslam'ın da emrettiği ibadetler üzerinden örnekler vererek konuyu tartışır. Özellikle Yahudiler ve Müslümanlar'ın bazı yönlerden benzer şekilde namaz kıldıklarından söz eder (s. 75). Yine Hz. Peygamber'in aşûre günü orucunu Yahudiler'den görüp bunu Müslümanlar'a tavsiye ettiğine dair rivayetlere atıf yapar. Birtakım farklılıkları olmakla birlikte Yahudi şeriatında da İslam şeriatında da zekât ve öşür vardır diyerek ibadetlerin ve yükümlülüklerin benzerliğine dikkat çekmektedir. Hac ibadeti konusuna da değinen yazar, haccın çok eski bir ibadet olduğunu, hacda yapılması gereken menasik denilen Arafat'ta vakfe, Müzdelife'ye inme, Safa ve Merve tepeleri arasında hızlı yürüme, Akabe'de şeytan taşlama, Kâbe'yi tavaf etme ve Kurban kesme gibi ritüellerin Arap kabileleri tarafından bilindiğini ifade etmektedir. Ancak Hz. Peygamber'in bunlara birtakım düzenlemeler getirdiğine dikkat çekmekte, buna örnek olarak da tavafı vermektedir. Arapların Kureyşliler hariç Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ettiklerini, Hz. Peygamber'in ise çıplak tavafı yasakladığını belirtmektedir. Yine Kureyş'in kendini kutsal bölge ehli sayarak yani kendilerini üstün görerek Arafat'ta vakfe yapmadıklarını ve Safa ile Merve'ye gitmediklerini, diğer Arapların bunları yaptıklarını aktarır. Hz. Peygamber ise Arapları birleştirerek Kureyş'in de Arafat'ta vakfe yapmasını, Safa ile Merve'ye gitmesini sağlamıştır. Macit, Hz. Peygamber'in telbiye konusunda da Kureyş'in telbiyesine *lâ şerîke leke lebbeyk* gibi ifadeler ekleyerek Arapları birleştirdiğine işaret etmektedir (s. 76-77).

Macit, haccın mevsimi ile ilgili olarak da şu kanaatlerini ve değerlendirmelerini paylaşmaktadır. *Hac haram aylarda yapılır, genel kanaat de böyledir ancak sıkışıklığın önlenmesi için hac üç aya hatta tüm seneye yayılabilir diyenler de vardır. Çünkü yapılan iş aynıdır ve haram aylar Arapların bir geleneğidir. O zaman çok savaşıldığından dolayı haccın emniyeti gibi durumlar için icat edilmiştir. Hz. Peygamber de bunu değiştirmemiştir. Günümüzde ise böyle bir emniyet sorunu yoktur. Bugün sorun hacda ölümlere sebep olan sıkışıklık sorunudur* (s. 77-78).

Örfi hükümlerin ve uygulamaların değerlendirilmesi başlığı altında yazar, özellikle fıkıh kitaplarındaki alışveriş, şirket, mudârebe, muzaraa, müsakat, nikâh ve boşama gibi uygulamaların İslam öncesi Araplar tarafından bilindiğine işaret eder. Hz. Peygamber'in bunları meşru kabul ettiği şeklindeki ifadelerle de çokça rastlandığını belirten yazar, burada özellikle İbn Habib'in *el-Muhabber* kitabından nakiller yaparak konuyu detaylandırır (s. 78-80).

Örfi hüküm ve uygulamaların bazısının bâki bırakılması, bazısının kaldırılması başlığında ise yazarın, İbn Habib'in *el-Muhabber*'inden alıntılar yaparak konuyu işlediğini görmekteyiz. Bu anlamda örnek olarak Arapların kurban kestiklerini, şeytan taşıdıklarını ve haram aylara saygı gösterip haram saydıklarını aktarmaktadır. Aynı şekilde Arapların cünüplükten dolayı yıkandıklarına ve ölülerini de yıkadıklarına işaret eder. Bu başlık altında İslam öncesi Arapların evlenmeden mirasa birçok konudaki uygulamalarına örnekler bulmak mümkündür (s. 81-88).

Bazı mevcut statülerin kabulü ve kısmen iyileştirmesi başlığı altında ise dinlerin sosyal statüleri fazlaca değiştirmediklerine dikkat çekilmiştir. Bu anlamda dinler, köleliği değiştirmemiştir kaldırmamıştır diyen yazar, kölelerin cahiliye döneminde eşya gibi alınıp satıldığını belirtir. Bununla birlikte Kur'an'ın kölelere iyi muamele edilmesi ve onlara ev halkı gibi davranılması tavsiyesini ve köle azadını teşvik ettiğini de vurgular. Tarihi şartlar içerisinde sosyal statüleri değiştirmenin kolay olmadığına dikkat çeken yazar, bu anlamda peygamberlerin değiştirebildikleri kadarını değiştirdiklerini söyler (s. 89-90).

Yazarın bu kısımda önem atfederek miras konusuna değindiğini de görmekteyiz. Yazar miras konusunu şu şekilde değerlendirmektedir: *“Bize göre nass o günkü sosyal şartlarda mirasta o hükmü uygun bulmuştur. Kadına mirasta erkeğe nispetle verilen yarım hak bugün geliştirilebilir, mirasta kadın ve erkek eşitlenebilir. Zira sosyal şartlar değişmiştir. İçinde kadın haklarının da geliştiği medeniyete karşı direnmenin bir anlamı yoktur. Buna rağmen zamanımızda mirasta kadına bir, erkeğe iki hisse verilmesinde hala birçok hikmet gören ilahiyatçılar çoğunluktadır ve bu konuda çokça çalışma da yapılmıştır. Bunlar biraz daha ikili birli bölüşümü bugün de adil görmektedirler ve bu görüş şifahî olarak da çokça dillendirilir”*. Görüldüğü gibi yazar, günümüzde artık kadın ve erkeğe eşit bir şekilde mirastan pay verilmesi gerektiği kanaatini ön plana çıkarmaktadır (s. 90-91).

Mevcut bazı uygulamaların ve müesseselerin dönüştürülmesi başlığında ise Hz. Muhammed'in hemen hemen her kanun koyucu gibi mevcut bulduğu bazı kurumları çeşitli amaçlara matuf şekilde dönüştürdüğünü söylemiştir. Buna örnek olarak Serahsî'nin *Usûl*'ünden aktarım yaparak, fitır sadakasında fitrı şart, re'si yani başı sebep kabul ettiklerini belirttiğini ve

fitir sadakasını *sadaku'r-re's* şeklinde nitelediğini söyler. Yazar bu değerlendirmeden fitir sadakasının baş vergisinden çevrildiği sonucuna ulaşır. Zekât ve öşrü de meksin, darîbenin, kısaca eski verginin dinileştirilmiş şekli olarak görür. Ancak İslam'daki zekât ve öşrün amacının değiştirildiğini daha insafli ve adil bir şekilde olduğunu vurgular (s. 91-92).

Siyaseten ve stratejik açıdan ortaya çıkan hükümleri de örnekleyen yazar hicret etmeyenlerin hicret edenlere mirasçı olmaması hükmünü siyaseten ve stratejik konmuş bir hüküm olarak değerlendirmektedir (s. 93). Aynı şekilde müellefe-i kulûba zekât verilmemesi gibi hükümleri de stratejik ve siyasî saiklerle ortaya çıkan hükümler olarak ele almaktadır (s. 94). Bu konuya verilen bir diğer örnek ise kiblenin değişmesi ve savaş bölgesinde birtakım had cezalarının uygulanmamasıdır (s. 96-99).

Sahabenin teklifleri başlığı altında ise yazarın özellikle Hz. Ömer'in teklifleri yani muvafakat-ı Ömer konusunu detaylı bir şekilde örnekleriyle işlediğine şahit olmaktadır. Ayrıca diğer sahabe tekliflerini de ele alan yazar konuyu bu şekilde sonlandırmaktadır (s. 99-104).

Macit, İslam hukukunun gelişmesi ana başlığı altında sahabe devri fihhına genel bir bakış yapmaktadır. Bu anlamda fikihta sahabe devri, fihhın sorunlarının ortaya çıktığı ve bunlara cevaplar arandığı dönemdir demektedir. Bu bölümde sahabenin içtihatlarına çeşitli örnekler veren yazar, sahabenin içtihatlarındaki ihtilafları ve sahabenin birbirini tenkitlerini örneklerle aktarır. Hz. Ömer'in içtihatlarını ise müstakil bir başlık altında ele alarak örnekleriyle detaylandırmaktadır (s. 105-123).

İslam fihhının bir diğer dönemi olan tabiin devrini ele alan yazar, konuya “Devre Genel Bir Bakış” başlığı altında giriş yapar. Bu dönemin Emevîler devrine rastladığından ve bu devirde Arapların kendilerini idareci sınıf olarak gördüklerinden söz eden yazar, ilimle uğraşmak Arap olmayan mevaliye kalmıştı ve Said b. Müseyyeb dışında neredeyse tanınmış bir Arap alim yoktu demektedir (s. 126-127). Bu başlıkta tabiinden meşhur olan bazı alimleri de sıralayan yazar ehl-i rey ve ehl-i hadisin doğuşu mevzuuna geçmektedir.

Ehl-i rey ve ehl-i hadisin ortaya çıkış sebeplerinden kısmen bahseden yazar, ehl-i hadis ve ehl-i rey'in ayırıcı vasıflarını şu şekilde özetler: *Ehl-i hadisin yanında fazla hadis olması, hüküm için onları kullanmaları, mecbur kalmadıkça kıyasa başvurmamaları, olmamış olaylar hakkında hüküm vermemeleridir. Buna karşılık çok seçici oldukları için ehl-i rey'in yanında az hadis olması, kıyası ve reyi çok kullanmaları ve olmamış olaylar hakkında önceden hüküm vermeleridir* (s. 127-129).

Yazar bu konuyu, *“ehl-i hadisin geleceği düşünmemesi doğru olmadığı gibi, ehl-i reyin aşırı giderek olmayacak şeyler hakkında kafa yorması da doğru değildir”* şeklinde yorumlamaktadır. Buna karşın olabilecek şeyler hakkında ehl-i reyin tedbir alarak nazarı hükümler ile geleceği önceden planlaması akıllıca bir iştir demektedir (s. 130).

“Tâbiîn İctihatları” başlığı altında ise yazar tâbiînden olan fakihlerin birçok içtihadı olduğunu belirtir. Tâbiîn sonrası mezhep imamları fıkha damgasını vurduğu için tâbiîn, sahabe ve mezhepler arasında biraz gölgede kalmıştır diyen yazar tâbiîn dönemini ara nesil ve geçiş dönemi gibi görmektedir. Burada tâbiîn neslinin yalnızca nakilci olmadığını, kendi reyî ile içtihat ederek hüküm verdiklerini de aktarır. Yazar, bu konuyu verdiği üç örnekle detaylandırır (s. 130-131).

Bir diğer devir olan mezhepler devrine ise yazarın, mezheplerin doğuşu ve gelişimine dair bazı genel bilgiler aktararak başladığını görmekteyiz. Mezheplerin ortaya çıkışını bir olgu olarak kabul eden yazara göre, *“her din önderinden ve peygamberinden sonra ona inanan insanlar görüş ayrılıklarına düşmüş ve gruplara bölünmüştür.”* İslam’da ise olayların ve tartışmaların seyrine göre önce hicri birinci asırdan itibaren itikadî mezhepler, hicri ikinci asırdan itibaren ise fikhî mezhepler ortaya çıkmıştır (s. 132).

Halkın siyasi gruplara ayrılması doğaldır diyen Macit, bugün bu daha çok partiler şeklinde olmaktadır değerlendirmesinde bulunur. Geçmişte halk, fikhî mezheplerine de siyasi partiler gibi bağlanmıştı diyen yazar, *“peygamber ve sahabe devrinde fıkıh, iki kapak arasında toplanarak icra ve ta’lim edilmese de devletin yönlendirilmesi ile işlemekte ve gelişmekte idi”* şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Emevîler devrine gelindiğinde ise devlet idaresi ile fikhin ayrılmaya başladığına, fıkıh tahsilinin mahalli hocalara kaldığına ve dindar halkın da bu hocalar etrafında birleşerek hocalarını imam, görüşlerini ise ekol yaptıklarına işaret eder (s. 132).

Yürürlükte tek bir hukuk olmadığı takdirde ve devlet fıkıh tahsiline karışmayınca ihtilafların ve mezheplerin çoğalması doğaldır diyen Macit, fikhî mezheplerin asıl doğuş sebebi olarak bunu görür. Bu konuda genelde ileri sürülen örfî ve kültürel farklılıkları ve anlayış farkını, devletin bıraktığı boşluktan hareketle mezheplerin çoğalmasına etki olarak düşünmektedir. Yürürlükte tek bir hukukun olduğu ülkelerde halk, yürürlükteki hukuka uyar ve bazı kişiler etrafında hukuk mezhebi oluşturmaz değerlendirmesinde bulunur (s. 133).

Genel bir bakıştan sonra yazarın mezhepler başlığı altında, yaşayan Sünnî mezhepleri ve bu mezheplerin imamlarının içtihatlarını ve yöntemlerini ele aldığını müşahade etmekteyiz.

Yaşamayan mezhepleri de kısaca ele alan yazar, İslam hukukunun gerilemesi mevzusunu da bir başlık altında detaylandırmıştır. Buna göre İslam hukukunun gerileme devrine genel bir bakış yaparak gerilemenin sebeplerini üç temel başlık altında değerlendirmiştir. İslam hukukunun gerileme devrinin genelde 961’de başlatılıp 1867 ile sınırlandırıldığından bahseden yazar bu devre taklit ve duraklama devri dendiğini söyler. Fakat “*İslam hukukunun gerilemesi bitmiş değildir*” diyerek 1867’de Mecelle’nin tanzim edilmeye başlanmasıyla ortaya çıkan kanunlaştırma ile kısmî bir canlanma olsa da bunun devamı gelmemiştir ve İslam hukuku çağın şartlarına uygun hale getirilememiştir şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır (s. 154-155).

İslam hukukunun gerilemesinin sebeplerinden biri olarak gördüğü taklit ve mezhep taassubu konusunda ise yazar, taklidin devamında oluşan mezhep taassubunun içtihat kapısının kapanmasına sebep olduğundan söz eder. Buna göre içtihat kapısının kapandığını iddia edenlerin kendi mezheplerinden sonra mezhep kabul etmediklerini ve yeni mezheplerin önünü kesmek istediklerini belirten yazar, içtihat kapısının kapanmasının arka planı olarak bu durumu gösterir. Yazar, içtihat kapısının kapanmasına sebep olarak gösterilen “eski müçtehitlerin çok içtihatla bulunmasından dolayı içtihadı ihtiyaç kalmaması” veya “yeni alimlere güvenilmemesi” şeklindeki sebepleri kabul etmemektedir. Yazar, bunların aslında bir bahane olduğundan, içtihat kapısının kapanmasının asıl sebebinin hissî ve siyâsî olduğundan bahseder (s. 155).

İçtihat kapısının kapanması noktasında yazar, “*İçtihat edemeyen nakleder, naklettiğini şerh eder ve yorumlar*” şeklindeki değerlendirmesinin ardından bu durumun hukuka katkısından bahseder. Fakat asıl yenilenmenin içtihat ile olacağını vurgular. Yazar, içtihat kapısı kapandığından İslam hukuku asırlarca kendini yenileyememiştir, dolayısıyla yeterince gelişmemiş ve gerilemiştir değerlendirmesinde bulunmaktadır (s. 156). İslam hukukunun gerileme sebeplerinden biri olarak gördüğü toptancı yaklaşım konusunda ise yazar, toptancı yaklaşımı, bu yaklaşımda olanların sözleri ile şu şekilde özetler: “*Nas ile sabit bütün hükümler evrenseldir, değişmez, kıyamete kadar her maslahatı kapsar, Allah her şeyi önceden düşünerek hüküm göndermiştir. Maslahatın değişmesi ile şer’i hüküm değişmez. Nassın olduğu yerde içtihat edilemez*” (s. 157). Bu şekilde söyleyen toptancıların bir kısmı iyi niyetli olsa da yazar, bu yüzeysel yaklaşımın İslam hukukunun gelişmesine engel olduğuna dikkat çekmektedir. Bu görüş sahiplerinin tarihi realiteye uygun davranmadıklarından söz eder, zira Hz. Ömer’in nas varken toplumsal maslahat/kamu yararı değiştiği için içtihat edip ve müellefe-i kulûba artık size ihtiyaç yoktur diyerek zekât vermediğine işaret eder (s. 158).

Yazar bu durumun Hz. Ömer'in nasların geliş amacının insanların maslahatını/kamu yararını gerçekleştirme olduğunu bildiğinden kaynaklandığını vurgular. Macit, tam bu noktada muvafakat-ı Ömer olgusuna dikkat çekerek “İslam hukuku muvafakat-ı Ömer olgusundan yön alsaydı bu kadar geri kalmazdı” şeklinde bir değerlendirme yapar (s. 158).

Yazar, fıkıh literatüründe küllî hüküm ile cüzî hükmün karıştırıldığından da söz eder. Bu noktada şöyle bir değerlendirme yapar. *İslam'ın bütün hükümlerini evrensel olarak görmek istiyorlar; hırsızın elinin kesilmesini, zina edene yüz sopa vurulmasını küllî ve evrensel hüküm zannediyorlar. Bunlar cüzî hükümlerdir. Küllî ve evrensel olan, hırsızlığın suç olması ve cezasız kalmamasıdır. Hırsızlık bütün dünyada suçtur. Keza Adalet evrenseldir çünkü bütün insanlık adaleti iyi kabul eder*” (s. 159).

İslam hukukunun gerileme sebeplerini ele alan yazar, sonrasında içtihat lehine bazı gelişmelerden söz eder. Bu konuyu ise “İçtihat Lehinde Ferdî Tavırlar” ve “Kanunlaştırmalar” başlıkları altında detaylandırır (s. 159-163). Bu şekilde ikinci bölümü sonlandırır.

4. Üçüncü Bölümü (s.167-233)

Kitabın üçüncü ve son bölümünde ise İslam hukukunun kaynaklarını yani deliller bahsini ele almaktadır. Bu anlamda yazar, konuya ilk olarak delil kavramı ve delillerin genel taksimi mevzuuyla başlamaktadır. Delilin sözlük ve ıstılah anlamını verdikten sonra üzerinde ittifak ve ihtilaf edilen delilleri sıralamaktadır (s. 167-168).

İlk delil olan “Kitap Hakkında Genel Bilgi” bahsinde ise Macit, kitabın tanımını verdikten sonra klasik tanımda yer alan *mütevâtir olarak günümüze ulaşmış* olması ile ilgili olarak, “*Hanefiler, İbn Mes'ud'dan gelen bazı farklı mütevâtir olmayan şaz kıraatler ile de amel etmektedir*” der. Buna örnek olarak ise yemin kefaretinde orucu üç gün peş peşe tutmalarını gösterir. Çünkü İbn Mes'ud'un mushafında “mütetabiat” yani peş peşe ilavesi vardır demektedir (s. 169).

Yazar ayrıca kitapta yer alan birtakım hükümleri sıraladıktan sonra bazı hükümlerin kaynağı Hz. Muhammed'e gelen vahiydir, bazıları ise Arap örfüdür demektedir. Hükümlerin büyük bir kısmının, örneğin hac, kısas, diyet ve el kesme cezası gibi hükümlerin İslam öncesi Arap örfünde de var olduğunu belirtmekte, İslam'ın bu hükümlerin kimisini aynen kabul ettiğini, kimisini ise ta'dil ettiğini vurgulamaktadır (s. 170).

Kitapta yer alan ahkâm ayetlerinin sayısı ve kitabın hükümleri açıklayış yöntemi hakkında bilgi veren yazar bu başlık altında nesh bahsinden de söz etmiştir. Bu anlamda yazar içtihat ile nesh konusunu Hz. Ömer'in müellefe-i kulûba zekât vermemesi örneğiyle

detaylandırmıştır. Yazar ayrıca “*zamanımızda adalet ve ibadet gibi temel konular hariç ihtiyaç hasıl olursa maslahata göre bütün hükümler değişebilir*” şeklindeki görüşü de burada aktarmaktadır. Bu görüşe göre benzer şartlar tekrar doğarsa kaldırılan hüküm yeniden yürürlüğe konabilir. Yazar bu görüşün makul olduğunu belirttikten sonra “*nasla sabit hükümler değişmez demek, Müslümanlar değişen şartlardan etkilenmez demekle aynıdır*” şeklinde bir değerlendirme yapmaktadır (s. 172). Yazar daha sonra lafızlar bahsinden söz ederek örnekler ile “Kitap” başlığını bitirmektedir.

Macit, ikinci delil olan Sünneti ise, sünnetin manası ve delil oluşu başlığı altında işlemiştir. Hz. Peygamber’in hangi sünnetinin bağlayıcı ve delil olup olmaması noktasındaki tartışmalara yer veren yazar, Peygamber’in hukukî konularda sünneti Kur’an gibi bağlayıcı delildir demektedir. Çünkü Kur’an Peygamber’e uymayı ve itaati emreder. Yazar burada Peygamber’in yaptığıın şekil açısından değil amaç ve hüküm açısından örnek almak gerektiğine dikkat çeker (s. 175-177).

Sünnetin bir kısmının Hz. Peygamber’in içtihadı olduğunu söyleyen Macit, bu meyanda şu değerlendirmeleri yapmaktadır. “*Bize göre hükmün kaynağının vahiy olduğu kesin olarak bilinmiyorsa, hüküm Kur’an’da yoksa ve Peygamber de onu bir şekilde Allah’tan aldığını söylemiyorsa, o hükmünün çıktığı en yakın kaynağa nispeti, Peygamber’in içtihadına bağlanması daha doğru olur*” (s. 178). Yazar, İslam hukukunda birçok hükmün kaynağının Hz. Muhammed’in içtihadı olduğu görüşündedir. Bu görüşünü ise şu sözleriyle desteklemektedir “*Hz. Muhammed’in bana vahiy geliyor demesine güveniliyor da içtihadına neden güvenilmesin?*” (s. 178). Yazar, “Sünnetin Kısımları” na da yer vererek örneklerle konuyu detaylandırmaktadır. Yine bu başlık altında haber-i vahid konusuna genişçe bir yer ayıran yazar, haber-i vahid ile amel edilebilmesi için mezhep imamlarının ileri sürdükleri şartları detaylıca ele almıştır (s. 179-193).

İcmâ konusunda ise yazar, icmânın tanımı ve kısımlarına yer verdikten sonra icmâyı kabul edenler ve etmeyenlerin ileri sürdükleri delilleri aktarmaktadır. Yazar icmânın değişmesi adlı başlık altında ise, icmânın değişip değişmeyeceğinin tartışmalı olduğunu söylemekle birlikte yaygın kanaate göre, oluşan icmânın değişmeyeceğini belirtmiştir. Ancak hukuk mantığından hareket edilirse icmânın değişebileceğinin makul görülebileceğine işaret etmektedir. Zira “*maslahat değişince maslahata bağlı hükmün değişmemesi çelişki olur*” demektedir. Yazar, “*Peygamber döneminde nassa bağlı hükümler maslahat değişince net olarak değişiyorsa icmâ ile tespit edilen hükümlerin daha öncelikli olarak değişebilmesi gerekir*” diyerek tartışmalara yeni bir boyut kazandırmaktadır (s. 195-196).

Yazar, “İcmânın İmkânı” konusunda ise çeşitli alimlerin konuyla ilgili görüşlerine yer vermiştir. Macit, icmânın stratejik bir konu olduğunu, geçmişte dinî gerekçelerle kullanıldığı gibi “bazı mezhepler icmâ faaliyetine dahil edilmeyerek siyasî ve mezhebî amaçla da kullanılmıştır” demektedir. (s. 196-198).

“Kıyas” başlığında ise kıyası delil olarak kabul eden ve etmeyen mezheplere yer veren yazar, modern hukuka giriş kitaplarında kıyasın mantikî yorum metodu olarak izah edildiğine dikkat çekmektedir (s. 198-199).

Bir diğer delil olan örf delili konusunda ise yazar, Hz. Peygamber’in peygamber olduktan sonra da içinde yaşadığı toplumun bazı örfleri ile amel ettiğini belirtmektedir (s. 200). Yazar, İslam hukukçularının içinde yaşadıkları toplumun güzel örflerinden yararlanmasının doğal olacağını belirtmiştir. Yazar bu değerlendirmelerini çeşitli alimlerin görüşlerinden ve Mecelle’deki örf ile ilgili maddelerden referansla desteklemektedir (s. 201). Macit, örfe bağlı hükümlerin örfün değişmesi ile değişeceğine vurgu yapmaktadır. Son olarak ise, “*adalet gibi temel ilkeler ve namaz gibi saf ibadetler hariç ihtiyaç duyulduğunda değişimin alanı genişletilebilir, önemli olan Müslümanların yararının gözetilmesidir*” demektedir (s. 202).

“İstihsan” başlığı altında ise yazar, İstihsan’ın tanımına ve İstihsan’ı delil olarak kabul eden ve etmeyen görüşlere yer vermiştir (s. 203-204).

“Maslahat-ı Mürsele” konusuna da yer veren yazar, konuyla ilgili alimlerin görüşlerini aktararak maslahat-ı mürsele delilini detaylıca işlemiştir (s. 204-209).

Yazar, “İstishab” başlığı altında ise İstishab’ın tanımını yaparak mezheplerin bu delile yaklaşımına kısaca değinmiştir (s. 209).

Sedd-i Zerai, Sahabi Kavli ve Şer-ü Men Kablena delillerine de yer veren yazar konuyu burada bitirerek delillerden çıkarılan hükümler bahsine geçmektedir (s. 210-211).

Macit, “Hüküm” ve “Hükümün Kısımları” nı ele aldığı bu noktada (s. 211-219) vacip ile ilgili şu ayrıntıya dikkat çekerek, Hanefiler’in hitabın sübûtu kat’î, delaleti zannî ise anlaşılabilir hükme vacip dediklerini ve aynı zamanda Hanefiler’in usûl kitaplarında çoğunlukla vacibi farz manasında kullandıklarını belirtir (s. 212-213). Hükümün kısımlarına detaylıca yer veren yazar, Hâkim başlığı altında İslam’da hüküm koyucu kimdir sorusuna değinmektedir. Bu anlamda İslam’da hüküm koyanın hâkim olan Allah ve ondan sonra elçisi Hz. Muhammed olduğunu belirtmektedir. Yazar bununla birlikte, *Allah ve Hz. Muhammed dışında insanlar da şer’i hüküm koyabilir mi?* sorusunu gündeme getirmektedir. Bu bağlamda yazar üç temel görüşü

aktarmaktadır. Bunlar Mu'tezile'nin görüşü, Eş'arî'nin görüşü ve Mâtürîdî'nin görüşü başlıkları altında ele alınmaktadır (s. 220-221).

Yazar daha sonra mahkûm fih, mahkûm aleyh ve mükellefte bulunması gereken şartları ve mükellefle ilgili diğer konuları detaylıca işlemiştir (s. 222-229). Macit, bölümün sonuna doğru ise "Hükümlerin Uygulanması" (s. 229-230), "Mahkemeler" (s. 230-231), "Hâkimler", "Hakimlerin Uyması Gereken Kurallar" (s. 231-232) ve "Hapishaneler" (s. 232-233) konularını da müstakil başlıklar altında ele alarak irdelemiştir. Macit kitabında ele aldığı konuları ve içeriklerini ise kitabının 235-238 sayfaları arasında özetleyerek sonuç kısmını oluşturmuştur. Yazar bibliyografya kısmında ise eserinde kullandığı 165 adet kaynağa yer vermiştir (s. 239-248).

Son olarak, klasik ve çağdaş eserlerden yararlanılarak hazırlanan bu kitabın, akıcı bir üslupla İslam hukukunun tabiatını ortaya koymaya çalışan İslam hukuk felsefesi niteliğinde bir eser olduğunu söyleyebiliriz.